

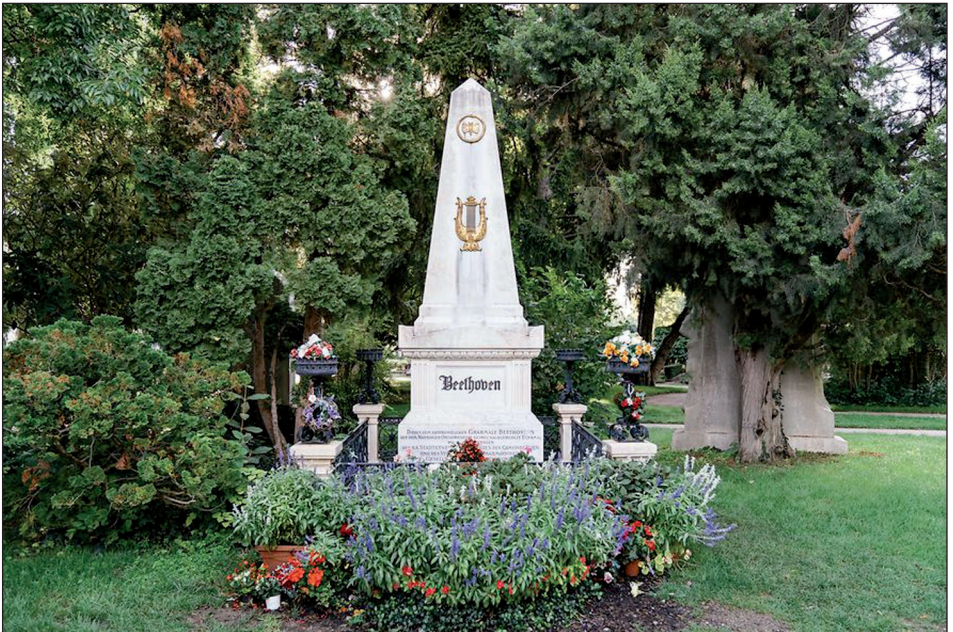
KAREL NOVÁK

Horení dogmat

Nedocenění čeští lékaři
světového významu,
tvůrci Druhé vídeňské
lékařské školy

Většina příslušníků Druhé vídeňské lékařské školy je pohřbena ve Vídni po boku dalších světových velikanů. Jako jejich veliký symbol je zvolen Ludwig van Beethoven. (Wikimedia Public Domain)

KAREL NOVÁK

Horení dogmat

Nedocenění čeští lékaři
světového významu,
tvůrci Druhé vídeňské
lékařské školy

NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA

Publikace byla vydána za finanční podpory Plzeňského kraje,
městského obvodu Plzeň 3 a města Rokycany.

Lektorovali:

Prof. PhDr. Jan Kumpera, CSc.

Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

© Karel Novák, 2023

Photos © Miloš Florián, IKEM Praha – Jaroslav Chlupáč, Zdeněk Levý,
SOA v Plzni, pracoviště Klášter u Nepomuka – Ivo Kadlec a Marie
Mírková, Středisko vědeckých informací LF UK v Plzni – Jan Rendla,
Vlastivědné muzeum dr. Hostaše v Klatovech – Jan Jiráček, Wikipedia,
Západočeské muzeum v Plzni – Iva Tománková, 2023

Czech edition © Nakladatelství Epoque, Praha 2023

Drawings © Martin Dásek, 2023

ISBN 978-80-278-0122-0 (print)

ISBN 978-80-278-1307-0 (epub)

ISBN 978-80-278-1308-7 (mobi)

ISBN 978-80-278-1309-4 (pdf)

*Kniha byla vydána k připomenutí památky slavného
plzeňského rodáka, profesora vnitřního lékařství
MUDr. Josefa Škody.*

Obsah

1 Úvod	9
2 Kořeny Druhé vídeňské lékařské školy a její vznik	39
2.1 První vídeňská lékařská škola, osobnost Ludwiga von Türkheima, politické a společenské pozadí a kontext vzniku Druhé vídeňské lékařské školy	39
2.2 Principy lékařství první poloviny 19. století	52
2.3 Přehled vůdčích osobností českého původu ve Druhé vídeňské lékařské škole	60
2.4 Ignác Philipp Semmelweis	62
3 Největší osobnosti, další příslušníci a významní následovatelé Druhé vídeňské lékařské školy	69
3.1 Profesor Josef Škoda	72
3.2 Profesor Karel Rokitanský	97
3.3 Profesor Ferdinand Hebra	111
3.4 Profesori Josef Hyrtl a Jakob Kolletschka	115
3.5 Méně známé osobnosti Druhé vídeňské lékařské školy	121
3.6 Významní mladší pokračovatelé Druhé vídeňské lékařské školy a její završení	127
4 Společenský, politický a vlastenecký kontext a další význam největších osobností Druhé vídeňské lékařské školy	141

5 Závěrem	175
6 Bibliografie	181
7 Resumé	187
8 Seznam fotografií, vyobrazení, map, schémat a jejich zdrojů	191
9 Poděkování	203
10 Jmenný rejstřík	205
11 Rejstřík místní a geopolitický.....	211

1 Úvod

Nejednou se lze setkat se skeptickým míněním, že patříme mezi národy, které dosti často zapomínají na ty své významné osobnosti, které z nejrůznějších důvodů byly nuceny pracovat v cizině a vytvořit tam svá významná díla. Jsou sice výjimky jako například Jan Ámos Komenský, ale něco pravdy na tomto ne zcela lichotivém pohledu asi je. Naproti tomu jsou jiné národy a jejich příslušníci, kteří neopomínají při každé vhodné či méně vhodné příležitosti zdůraznit svůj patriotický postoj a někdy velmi důstojně, jindy ale až bombasticky nepřiměřeně oslavovat své velikány. Tím nás Čechy v tomto ohledu zdánlivě předčí. Tato halasnost jiných však sama o sobě ještě nesvědčí o tom, že bychom byli k svým geniálním krajanům více maceštití než jiné národy našeho civilizačního okruhu. V úvodu této knihy je pro její zasazení do dějinného kontextu třeba připomenout, že náš národ byl bezmála tři staletí, nepočítáme-li vládu Habsburků před bitvou na Bílé Hoře, součástí habsburské monarchie, a velmi dlouho byl intenzivně živen nesprávný názor, že tento složitý a vnitřně komplikovaný státní útvar přinášel pro příslušníky neněmeckých národů jen samá negativa. Pozvolna je však tento pohled nejen mezi kvalifikovanými historiky, nýbrž i mezi laickou veřejností korigován a je překonáván neobjektivní dojem, že habsburská monarchie byla jen žalářem národů či policejním státem, že pobělohorská doba byla jen a jen dobou temna, že na pracovitého a nepříznivým životním osudem zkoušeného císaře Františka Josefa I. je nutné nahlížet jen jako na senilního staříčkého mocnáře nebo dokonce „starého Procházku“,

který se v Praze jen prošel po novém mostě, neměl rád Čechy, a nedal se proto nikdy korunovat českým králem. Navíc, že rozpad Rakouska-Uherska a způsob, jakým se odehrál v roce 1918, byl tím jediným a nejlepším řešením, do něhož vyústila první světová válka.¹

V celé historii lidstva bylo různými mechanismy překonáno a odbouráno velké množství zdánlivě nedotknutelných dogmat. Děje se tak i nyní a ani v budoucnu se to nezmění. Název *Hoření dogmat* je převzat od českého vědce, chirurga Prokopa Mála, který jím ve svém článku, věnovanému Josefu Škodovi, nazval dobu, kdy několik geniálních českých lékařů, působících ve Vídni, prolomilo řadu zastaralých názorů a udivilo tím odborný i laický svět.²

Do Vídně, hlavního města podunajské monarchie, se po několik staletí přirozeně soustřeďoval nejen politický, ale i hospodářský, vědecký a kulturní život této říše a snažila se tam uplatnit většina nadaných osobností skoro všech národů, žijících v mnohonárodnostní monarchii. Ta ještě v 19. století byla velmocí, byť s postupu-

Významné osobnosti Vídeňského kongresu při jednom z mnohých jednání. (Wikimedia Public Domain).

jícím časem stále více a více druhoradou. Alespoň se jako velmoc navenek i dovnitř často tvářila. Ve druhém desetiletí tohoto pozoruhodného a nepochybně dynamického století, ve kterém se reálně odehrává významná část období moderních dějin, se však Rakouské císařství bezpochyby zařadilo mezi velmoci vítězné poslední protinapoleonské koalice a snažilo se toho patričně využít. Vídeňský kongres v letech 1814 až 1815 převážně

pod mistrnou taktovkou tehdy ministra zahraničí a později kancléře Clemense Václava Nepomuka Lothara knížete Metternicha

¹ GALANDAUER, Jan, HONZÍK, Miroslav, *Osud trůnu habsburského*, Praha 1986. Těž PEKAŘ, Josef, *Bílá Hora*. In: PEKAŘ, Josef, *O smyslu českých dějin*, Praha 1990. Těž URBAN, Otto, *František Josef I.*, Praha 1991.

² MÁLEK, Prokop, *Josef Škoda*. In: *Časopis lékařů českých* 129, 1081, s. 29–30.

Winneburga učinil tehdy na necelý rok z Vídně centrum světového politického dění. Současně byl na mnoho desetiletí jejich mezníkem. Ale zdaleka nejen to. Vedle skoro všech významných, méně významných i zcela bezvýznamných evropských panovníků, jejich rodin a významných i bezvýznamných politiků, zastupujících jejich zájmy, se do Vídně sjeli podnikatelé všech kategorií a oblastí zájmu, velcí obchodníci i pouzí kramáři a trhovci, více či méně poctiví podnikatelé i spekulanti, spolu s nimi i zjevní podvodníci, opravdoví umělci i obyčejní kejklíři, kvalitní řemeslníci i nejrůznější fušéři, velcí speditéři i drobní povozníci se svými kočáry, drožkami, hospodářskými povozy a tažnými zvířaty, prostitutky i žebráci, aby, obrazně řečeno, chopili příležitost za pačesy. Mnohé vítalo a některé přirozeně též nevítalo domácí obyvatelstvo. Zkrátka „tančící“ kongres byl nevídanou událostí. V dalších desetiletích po tomto do té doby nebývalém kongresu již Rakouské císařství, vyhlášené z popudu císaře Františka I. roku 1804, dva roky před zánikem už dlouho skomírající Svaté říše římské, pozvolna ztrácelo na svém politickém významu a posléze se svojí neobratnou až nešťastnou politikou v padesátých letech 19. století dostalo v koncertu velmocí do izolace a hrálo druhé housle. Porážky v dalších válkách, které následovaly po rakouské neúčasti ve válce krymské, z něj učinily velmoc druhého řádu, která již nebyla schopna samostatně prosazovat svoji politiku v tradičním střeoevropském a severoitalském prostoru, včetně prostoru posléze

*Clemens Václav Nepomuk
Lothar kníže Metternich
Winneburg (1777–1859). Jeden
z nejvýznamnějších státníků
předbřeznové doby, ministr
zahraničí Rakouska a od roku
1821 kancléř Rakouského císařství.
(Wikimedia Public Domain)*

EVROPA PO VÍDEŇSKÉM KONGRESU 1815

0 250 500 km

 hranice Německého spolku*

 území závislá na Osmanské říši

- AN Andorrské knížectví
- BA Badenské velkovévodství
- BK Bavorské království
- ČH Černá Hora
- HA Hannoverské království
- HE Hessenské kurfiřtství
- HS Hessenské velkovévodství
- NÁ Nassavské vévodství
- LU Lucemburské velkovévodství
- KR Krakovská republika
- MO Modenské vévodství
- OL Oldenburské velkovévodství
- PA Parmské vévodství
- SA Saské království
- SK Sardinské království (Piemont)
- SM Republika San Marino
- TO Toskánské velkovévodství
- WŮ Württemberské království

* členy Německého spolku byli i král Spojeného království (skrže Hannoversko), král nizozemský (skrže Lucembursko) a král dánský (skrže Šlesvicko)

DÁNSKO

Severní moře

NIZ.

HL

MS

HA

PR

OL

Hamburg

Schwerin

Postupim

Amsterdam

Rýn

Münster

Hannover

Magdeburg

Halle

Lipsko

Bruggy

Antverpy

RAKOUSKÉ NIZOZEMÍ

PR

PR

PR

BS

Halle

Lipsko

Lutyeh

JÜ

BR

Kolín nad Rýnem

NA

Kassel

HK

GO

Halle

Lipsko

Lucemburk

HK

HK

HK

HD

CO

Mohan

BH

Bayreuth

Norimberk

Rezno

Ingolstadt

Augsburg

Mnichov

Sa

Innsbruck

Bozen

Trident

Benátky

Benátky

Benátky

Benátky

Benátky

Marna

Verdun

Méty

Nancy

Karlsruhe

Strassburg

Rýn

Stuttgart

WÜ

HO

Basilej

Curych

Bern

Innsbruck

Bozen

Trident

Benátky

Benátky

Seina

Mýza

Mosela

Rýn

Stuttgart

WÜ

HO

Basilej

Curych

Bern

Innsbruck

Bozen

Trident

Benátky

FRANCIE

ŠVÝCARSKO

SARDINSKÉ KRÁLOVSTVÍ

MILÁN

Milán

BENÁTKY

Benátky

SVATÁ ŘÍŠE ŘÍMSKÁ 1789

- hranice Svaté říše římské
- malé německé státy
- území pod církevní správou
- města
- pevnosti

- AS Ansbach
- BH Bayreuth
- BR Berg
- BS Braunschweig
- CO Cöburg
- GO Gotha
- FK Kurpfalz
- HD Hessen-Darmstadt
- HK Hessen-Kassel
- HL Holstein
- HO Hohenzollern
- JÜ Jülich
- MS Mecklenburg-Schwerin
- MT Mecklenburg-Strelitz
- NA Nassau
- OL Oldenburg
- PP Západní Pomořany
(ke Švédsku)
- PR Prusko
- WÜ Württemberg

DÁNSKO

0 100 200 km

NĚMECKÝ SPOLEK 1815–1866

- hranice Německého spolku
- města
- ☆ pevnosti

- AN Anhalt
- BA Baden
- BR Bremen (hanzovní město)
- BS Braunschweig
- CO Coburg
- F Frankfurt (svobodné město)
- GO Gotha
- HA Hannover (království)
- HE Hessen (kurfiřtství)
- HG Hamburg (hanzovní město)
- HH Hessen-Homburg
- HN Hannover (kurfiřtství)
- HO Hohenzollern
- HL Holstein (v personální unii s Dánskem)
- HS Hessen (velkovévodství)
- KR Krakov (svobodné město, roku 1846 k Rakousku)
- LB Lauenburg (roku 1865 k Prusku)
- LI Lichtenberg (roku 1834 k Prusku)
- LP Lippe (knížectví)
- LÜ Lübeck (hanzovní město)
- LX Luxemburg
- MNS malé německé státy
- MS Mecklenburg-Schwerin
- MT Mecklenburg-Strelitz
- NA Nassau
- OL Oldenburg
- SA Sasko
- SL Schamburg-Lippe
- WP Waldeck a Pyrmont
- WÜ Württemberg

zaniklého Německého spolku, zrušeného v důsledku porážky Rakouska a pražského míru z roku 1866, a bylo donuceno orientovat ji z nouze na dlouhodobě problematický Balkán.

Naštěstí 19. století nebylo jen stoletím koncertu velmocí, tajných smluv, klasicky vedených válek i stoletím sjednocování národů do nových relativně či skutečně mocných států, stoletím postupného koloniálního rozdělení světa i stoletím nových filozofických proudů a společenských koncepcí i dramatických revolucí v řadě států. Bylo i stoletím vědecko-technické revoluce, ekonomického rozmachu a dosud nevídaného vzepětí na poli kulturním. A tak Vídeň i poté, co klesal politický význam habsburské monarchie, zůstávala jedním z nejvýznamnějších světových center vědy, kultury i „vznešené“ či jen lidové zábavy.³

Zcela nepochybně to platilo i pro oblast lékařských věd a je škoda, že po rozpadu monarchie v roce 1918 se na tuto skutečnost, alespoň v Československu, poněkud zapomnělo. Stalo se tak spontánně anebo dokonce záměrně, pod taktovkou nepřirozeného čechoslovakismu nebo později totalitárních ideologií. Tehdejší politická orientace první Československé republiky na Francii zatlačila do pozadí mnoho z toho, co bylo německé, rakouské či specificky vídeňské a bohužel se to zčásti týkalo i vědy, pokud byla psána německým jazykem. Nezáleželo na tom, že němčina byla v určitém období jazykem vědeckého pokroku a že jejími průkopníky ve vědě byli i Češi.

Není tajemstvím, že historikové i jiní odborníci, podobně jako amatérští zájemci o minulost, věnují různým obdobím a různým historickým faktům značně rozdílnou pozornost. Některé otázky poutají zájem velkého počtu badatelů i čtenářů, jiné jsou naopak více či méně nezaslouženě opomíjeny. Přitom se však při důkladném prozkoumání mnohých polozapomenutých témat může ukázat, že se tak děje zcela neprávem. Je rovněž známo, že interpretace významu jednotlivých událostí a osobností historiky se v průběhu

³ TUŠEK, Karel, *Dynastie krále valčíků*, Praha 1987.

času z různých důvodů může měnit. Věci až dosud zdánlivě nepodstatné se mohou začít jevit důležitými a pozapomenuté události vystoupit do popředí. Koneckonců právě v době, kterou se zabývá tato kniha, František Palacký konstatoval, že „každý historický fakt je nedefinitivní a relativní“.

Jedním z poněkud méně zkoumaných období je také takzvaná doba předbřeznová, tvořící z hlediska časové osy poměrně dlouhý úsek mezi koncem napoleonských válek v roce 1815 a revolučním rokem 1848. Ukazuje se však stále více, že i v tomto zdánlivě méně dynamickém či chvilkami až jakoby ospalém období, v němž pro-

*František Palacký (1798–1876),
historik, vědec, politik, vůdčí
osobnost českého národa v 19. století.
(Wikimedia Public Domain)*

gramem nejedné z vůdčích osobností tehdejšího politického života v Rakousku byla snaha konzervativně uchovat starý systém se starými pořádky, lze nalézt mnoho inspirativních a nejednou i dramatických událostí. Tímto konstatováním není v první řadě míněn jen všeobecně známý prudký revoluční kvas v roce 1848, zvaný snad poněkud nadneseně a až příliš poeticky jarem národů, nýbrž zejména je upozorněno na prolomení některých vědeckých dogmat předními odborníky oné doby, konkrétně v této knize zaměřeno na významný pokrok v lékařských vědách. Při praktické realizaci tohoto významného vědeckého průlomu zaujali přední úlohu a pozici lékaři českého původu, působící od konce dvacátých let 19. století ve Vídni, kde položili základy takzvané Druhé vídeňské lékařské školy, velmi záhy po svém vzniku světově proslulé.

Zkoumaný pojem lékařská škola je nutné přesněji definovat. Obvykle se doporučuje vnímat jej jako vědecky a odborně ucelený a vymezený směr a současně i vymezené personální uskupení,

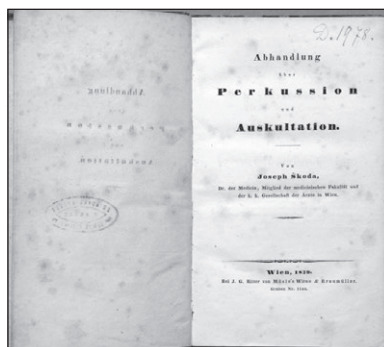
vyznačující se výrazně specifickým pojetím medicíny. Jde tedy v tomto konkrétním případě o pojetí, které až do doby vzniku Druhé vídeňské lékařské školy nebylo obecně uznáváno, přineslo ale do značné míry nový a originální přístup, jenž byl akceptován širokou odbornou veřejností doma i v cizině, a jehož principy navíc přetrvaly do velmi vzdálené budoucnosti. Některé z nich dokonce dodnes. U Druhé vídeňské lékařské školy se tak tato publikace snaží prokázat a vyzdvihnout její význam přinejmenším evropský a současně i význam nadčasový.

Hlavním cílem této knihy, která vychází z autorovy kvalifikační práce z roku 2019, je tedy posoudit v české i v zahraniční historiografii dosti opomíjenou úlohu významných českých lékařů, kteří v 19. století vytvořili ve Vídni výše pojmenovanou školu. Autor se rozhodl vyhodnotit, jakou roli tato škola sehrála ve světovém odborném měřítku a jaký byl současně i její společenský, politický a z hlediska vrcholícího národního obrození českého národa také vlastenecký přínos a dopad. Nelze se přitom vyhnout ani širšímu pohledu na tehdejší stav medicíny a na mnohé její průkopníky oné doby. Těch je v knize stručně, avšak zejména za pomoci obrázkové dokumentace v rámci možností přehledně vyzdvíženo velké množství, ale zdaleka ne všichni.

Splnění hlavního cíle práce znamená vyrovnat se s mnohými dílčími otázkami, mezi nimiž dominuje otázka, proč význam Druhé vídeňské lékařské školy ovlivnil medicínu a vědu své doby a díky kterým přínosným objevům a činům její odkaz přetrval do doby pozdější, v některých aspektech dokonce až do současnosti. Další dílčí, nikoli však nevýznamné otázky jsou formulovány v příslušných kapitolách publikace a zodpovězeny jednak přímo tam, ale i v jejím závěru.

Časové vymezení bylo původně zvoleno jako úsek mezi lety 1839 až 1871, a to především s ohledem na důležité mezníky ve vývoji lékařské vědy 19. století. V roce 1839 byla poprvé vydána monografie profesora Josefa Škody *Pojednání o poklepu a poslechu*, která

okamžitě obrátila zraky tehdejšího medicínského světa směrem k Vídni a stala se inspirací pro lékaře v desítkách zemí.⁴ Na počátku sedmdesátých let 19. století pak již byly výsledky Druhé vídeňské lékařské školy nejen natolik zjevné, že o nich už nebylo sporu, ale že nepochybně umožnily jak současníkům v mnoha zemích, tak zejména mladší generaci lékařů posunout medicínu podstatně dále. Rok 1871 přinesl po mnoha letech politického napětí v Evropě a několika velmi významných válkách evropských velmocí zklidnění. To se vedle každodenního života výrazně spolu s jinými oblastmi vědy projevilo i v oblasti věd medicínských. Z války mezi Pruskem a Francií se v tomto roce do Vídně vrátili přední lékařské osobnosti, které ve válkách jen minimálně nepřímo dotčeném významném evropském městě, obohacené zkušenostmi z bojišť, polních nemocnic a lazaretů, mohly v klidu navázat na dílo zakladatelů a dalších protagonistů Druhé vídeňské lékařské školy, s nimiž již dříve spolupracovali. Na Vídeňské univerzitě k tomu byly

Knihy Josefa Škody o poklepu a poslechu. Světově proslulá monografie ovlivnila lékařství 19. století a dočkala se řady vydání. (Wikimedia Public Domain)

Císař František Josef I. (1830–1916) – vyobrazení z šedesátých let 19. století. V šedesátých letech 19. století byl císař politickými a vojenskými neúspěchy donucen ke změně od absolutistické ke konstituční formě vládnutí. (Wikimedia Public Domain)

⁴ V originále „Abhandlung über Perkussion und Auskultation“.

Druhou vídeňskou lékařskou školou vytvořeny podmínky a její vůdčí osobnosti se v té době již delší dobu těšili přízni obyvatelstva, dvora i samotného císaře, který v té době již po skoro dvaceti letech málo úspěšného absolutistického vládnutí začal panovat dualistickému soustátí, vybavenému nezvykle moderní prosincovou ústavou z roku 1867.

Sjednocení Německa – vyhlášení Německého císařství 18. ledna 1871. Jedna z událostí, která ovlivnila moderní dějiny. Zrcadlový sál ve Versailles. (Wikimedia Public Domain)

Na druhé straně tehdejší dovršení sjednocení Německa a vyhlášení Německého císařství v zrcadlovém sále ve Versailles v lednu roku 1871 otevřelo velké možnosti pro rychlý vzestup medicíny na území této nové ambiciózní velmoci, jejíž síla a význam rychle stoupaly. Byly tím vytvořeny podmínky jak pro plodnou, tak někdy i ostrou odbornou a vědeckou konkurenci ve střední Evropě. Vedle toho v poslední čtvrtině 19. století nabral mnohem výraznější tempo také pokrok v mnoha dalších vědách a začala akcelerace vědecko-technické revoluce, kterou stárnoucí reprezentanti Druhé lékařské vídeňské školy již dříve prozíravě předvíдали a na sklonku svého života vítali, ale po roce 1871 do ní již přímo aktivně nezasáhli.

Není proto možné poněkud necitlivě ukončit zkoumání Druhé vídeňské lékařské školy přesně v roce 1871, jakkoli je tato mez očividně důležitá. Důvodem, proč se však autor této knihy tento poněkud uměle navržený mezník alespoň rámcově snaží respektovat, je skutečnost, že po rakousko-uherském vyrovnání z roku 1867, po vzniku Německého císařství v roce 1871 i po dalších významných historických událostech byly rokem 1871 na nějaký čas završeny zásadní politické změny jak v habsburské monarchii, tak i v celé Evropě, byť drobnější i větší politické střety byly